

Η ΑΓΡΙΑ ΕΥΡΥΘΜΙΑ ΤΩΝ ΚΑΝΟΝΩΝ

του Μιχάλη Μπαρτσιδής

Ζορζ Κανγκιλέμ (2007). *Το Κανονικό και το Παθολογικό*.

Μετάφραση, επιμέλεια, επίμετρο: Γιώργος Φουρτούνης. Αθήνα: Νήσος.

1. Εισαγωγή

Τη χρονιά που πέρασε είχαμε τη μετάφραση δυο σημαντικών φιλοσοφικών βιβλίων με συναφές αντικείμενο. Αναφερόμαστε πρώτα στην έκδοση του *Οι μη κανονικοί* του Μισέλ Φουκώ σε μετάφραση του Σωτήρη Σιαμανδούρα από τις εκδόσεις της *Εστίας*, βιβλίο που πρωτοεκδόθηκε στη Γαλλία το 1999 και προέρχεται από τα σεμινάρια του 1974-5. Το δεύτερο είναι το *Από τον Κανγκιλέμ στον Φουκώ, η δύναμη των κανόνων* του Pierre Macherey (Πιερ Μασσερέ) σε μετάφραση του Τάσου Μπέτζελου από τις εκδόσεις *Πλέθρον*.

Οι εκδόσεις των δυο αυτών βιβλίων μεταφέρουν στα καθ' ημάς μια συζήτηση για το έργο του Κανγκιλέμ, τη σχέση και την επίδρασή του στο έργο του Φουκώ. Συμβάλλουν στον ορισμό και τη χαρτογράφηση του πεδίου αλληλεπιδράσεων και επιρροών σχετικά με τα επιστημολογικά και φιλοσοφικά προβλήματα της δεκαετίας του 1960. Ειδικότερα, σε αυτά τα κείμενα ανιχνεύεται η διαδρομή των θέσεων του Φουκώ περί της αποδοχής ή μη καθολικών κανόνων έτσι όπως αργότερα αντιπαρατέθηκαν με τις θέσεις του Habermas και αναπαράχθηκαν ποικιλοτρόπως στη νεότερη φιλοσοφική διαμάχη υπέρ ή εναντίον του μεταμοντερνισμού. Τα βιβλία επαναφέρουν, λοιπόν, σημαντικό μέρος του υλικού αυτής της αντιπαράθεσης για να μπορέσει, ενδεχομένως, ο αναγνώστης να αντιληφθεί από πρώτο χέρι τα ιστορικά και φιλοσοφικά διακυβεύματά της.

2. “A precursor is one about whom one can only know afterwards

that he came before”, G. Canguilhem

Τι θα σκεφτόμασταν όμως αν βρίσκαμε, κάπου σε ένα βιβλιοπωλείο, το ίδιο το βιβλίο όπου εγγράφεται η απαρχή αυτής της προβληματικής και μάλιστα όταν θα βλέπαμε ότι η έκδοση του είναι σχετικά πρόσφατη, τρία μόλις χρόνια πριν; Μιλάμε για το θεμελιακό έργο *Το Κανονικό και το Παθολογικό* του Ζορζ Κανγκιλέμ (1904-1995) σε μετάφραση και επιμέλεια του Γιώργου Φουρτούνη στις εκδόσεις *Νήσος*. Είναι απορίας άξιο το γεγονός ότι δεν επισημάνθηκε καθόλου και πέρασε απαρατήρητη η μετάφραση στα ελληνικά του εν λόγω έργου, αν σκεφτεί κανείς την ευρύτατη διάδοση του έργου του Φουκώ στην Ελλάδα προϋψησης της τελευταίας εικοσαετίας, την εξοικείωση ενός ευρύτατου κοινού με τις επιστημολογικές έννοιες που περιέχονται εκεί. Απορίας άξιο είναι, επίσης, το γεγονός ότι στη νωπή ελληνική μετάφραση του *Οι μη κανονικοί* ενώ παρατίθεται η πρωτότυπη βιβλιογραφία της γαλλικής έκδοσης και μάλιστα αναφέρονται όσες ελληνικές μεταφράσεις εντωμεταξύ έχουν κυκλοφορήσει, ο περίφημος δαίμονας εισχώρησε και επέβαλε τη μη αναφορά στην έκδοση που επιμελήθηκε ο Φουρτούνης.

Εγείρεται, θα σκεφτόμασταν, ένα πρόβλημα με την πρόσληψη του Κανγκιλέμ τουλάχιστον στην Ελλάδα. Είναι γνωστό ότι, τουλάχιστον από το 1994, οι φοιτητές του Μεταπτυχιακού στο ΕΜΠ-ΜΙΘΕ έρχονταν σταθερά σε μια

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιδής

πρώτη επαφή με τον Κανγκιλέμ, αφού ο Αριστείδης Μπαλτάς εισήγαγε στοιχεία του έργου του στο πλαίσιο της διδασκαλίας του στο σεμινάριο περί του γαλλικού δομισμού και μεταδομισμού. Κατά παράδοξη αναλογία, όπως με επεισοδιακό τρόπο ο ίδιος ο Αλτουσέρ εγκαινίασε τη μελέτη του Κανγκιλέμ παροτρύνοντας ένα μαθητή του να κάνει εργασία – βλέπε πώς αφηγείται ο ίδιος ο Μασερέ το περιστατικό στο νεοεκδοθέν βιβλίο του (27-34) – έτσι και στην Ελλάδα οι «αλτουσεριανοί» έκαναν το χρέος τους προς δασκάλους όπως ο Κανγκιλέμ.

Ωστόσο, η σιωπηρή αποδοχή της επιρροής του δασκάλου συνηθιζόταν και στη Γαλλία. Φαίνεται ότι η συνεχής έμπνευση από το έργο του ολιγογράφου φιλοσόφου δεν ακολουθούνταν και από τις απαραίτητες αναφορές σε αυτό: το ίχνος του έργου του παρόν, αλλά το όνομά του απόν. Στο «Προλογικό Σημείωμα» του βιβλίου, ο Γιώργος Φουρτούνης (ΓΦ) διαπιστώνει την παραγνώριση του Κανγκιλέμ και το μικρό ενδιαφέρον που προκάλεσε το έργο του στον αγγλοσαξονικό ακαδημαϊκό κόσμο (η πρώτη μετάφραση στην αγγλική έγινε το 1988, το *Κανονικό...* Μεταφράστηκε το 1991] καθώς και «το αμήχανο και περιθωριακό ενδιαφέρον που προκάλεσαν οι απροκάλυπτες ομολογίες ενός απaráκαμπτου χρέους προς τον Κανγκιλέμ πολλών μειζόνων στοχαστών της παρισινής σκηνής». Το παράδοξο αυτό γεγονός οδηγεί τον ΓΦ να θέσει ορισμένα στοιχεία και υποθέσεις σχετικά με την πρόσληψη του Κανγκιλέμ. Ανάμεσα σε άλλα, αναφέρει χαρακτηριστικά ότι όταν τελικώς έγινε ένα Συμπόσιο προς τιμήν του Κανγκιλέμ, μόλις στα 1990, προσκλήθηκε βεβαίως ο ίδιος αλλά ωστόσο δεν παρουσιάστηκε, κρίνοντας ίσως ότι ήταν πολύ αργά για την αναγνώριση εκ μέρους των μαθητών του, αρκετοί εκ των οποίων ήταν πλέον διάσημοι φιλόσοφοι.

Είναι γνωστό, σύμφωνα με τη θεωρία της πρόσληψης του H.R. Jauss, ότι οι διανοητικές συντεταγμένες μιας ορισμένης ιστορικής στιγμής καθορίζουν την ανάγνωση ενός κειμένου. Πρόκειται ουσιαστικά για την παραγωγή του (ανοιχτού σε νέα πραγμάτωση) κειμένου μέσω του ορίζοντα προσδοκιών του αναγνώστη, παραγωγή που κομίζει στο κείμενο κάτι περισσότερο. Και δω αναμφίβολα η ανάγνωση του Φουκώ έπαιξε καταλυτικό ρόλο. Ο Κανγκιλέμ ανταποκρίθηκε στην ανάγνωση του Φουκώ: το 1964 κάνει ρητή αναφορά στη μόλις εμφανισθείσα *Γέννηση της κλινικής*, όπως φαίνεται στο δεύτερο κείμενο αυτού του τόμου, «Νέες σκέψεις...» (295-9)]. Αλλά υπάρχει ένα ερώτημα: αν ο ιδανικός αναγνώστης Φουκώ μέσω του ορίζοντα προσδοκιών του παρήγαγε το κείμενο του Κανγκιλέμ και παρήγαγε και την επόμενη κειμενική παραγωγή του συγγραφέα, τότε πώς εξηγείται η μεταγενέστερη σχετική σιωπή για τον Κανγκιλέμ καθώς και η σχετική αδιαφορία του ίδιου του Κανγκιλέμ; Κάτι ενδιαφέρον συμβαίνει, λοιπόν. Μια πρόσληψη χωρίς αναγνώριση από τη μια μεριά και μια ελλιπής επικοινωνία του Κανγκιλέμ με τους ιδανικούς αναγνώστες του. Γιατί στη δεκαετία του '60 (και μετά την ανάγνωση του Φουκώ) δεν μπορούμε να μιλάμε για την απόσταση ενός καινοτόμου έργου από τον ορίζοντα προσδοκιών του αναγνώστη, απόσταση που επιβάλλει τη σιωπή για το έργο. Απ' όλα τα παραπάνω είναι προφανές ότι η αναγνώριση είναι κάτι άλλο, ή μάλλον η πρώτη στιγμή της πρόσληψης, αλλά ακόμα ότι η αναγνώριση έχει να κάνει με την ορατότητα του ονόματος του συγγραφέα ενώ η πρόσληψη έχει να κάνει με κάτι άλλο, πιο σημαντικό, υπόγειο, καταστροφικό και δημιουργικό.

Είναι χρήσιμη, λοιπόν, η ανάγνωση του βιβλίου του Κανγκιλέμ καταρχήν, διότι το βασικό κείμενο συνιστά πάντοτε απaráκαμπτο προαπαιτούμενο για όσα έργα ακολουθούν, αφού σε αυτό αναζητά κανείς και βρίσκει τους όρους που κατέστησαν εφικτή και επέβαλλαν τη νέα προβληματική. Ακόμη, για να αξιολογηθεί η παραγωγή που προκάλεσε, είναι απαραίτητη η αναδρομή σε αυτό. Τέλος, με αφορμή τις πρόσφατες εκδόσεις αξίζει να επαναφέρουμε τη συζήτηση στο έργο του Κανγκιλέμ, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για την ελληνική έκδοση η οποία είναι τόσο προσεγμένη και σχολαστική που αξίζει να βρει τη δέουσα ανταπόκριση τόσο του ειδικού ακαδημαϊκού όσο και ενός ευρύτερου κοινού.

3. Η άγρια ευρυθμία της ζωής

Το κλασικό πλέον βιβλίο του Κανγκιλέμ αποτελείται από δύο κείμενα γραμμένα σε διαφορετική χρονολογία. Το πρώτο είναι γραμμένο το 1943 υπό τον τίτλο *Δοκίμιο επί ορισμένων προβλημάτων που αφορούν το Κανονικό*

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιώδης

και το *Παθολογικό* και αποτελεί τη διδακτορική του διατριβή σε «θέμα της ιατρικής φιλοσοφίας» (298), που έμελλε να μείνει στην ιστορία της φιλοσοφίας για την κριτική στον θετικισμό της ιατρικής έτσι όπως αυτή συγκροτήθηκε τον 19ο αιώνα, μέσα από τη συσχέτιση της έννοιας του παθολογικού και του κανονικού.

Η κατευθυντήρια, και αρκετά διαδεδομένη θέση του Κανγκιλέμ είναι ότι «ουσιώδες γνώρισμα της ιατρικής παρέμενε, παρά τις αξιέπαινες προσπάθειες εισαγωγής μεθόδων επιστημονικού εξορθολογισμού, η κλινική και θεραπευτική πρακτική της» (56). Αποσκοπώντας στο να υπαχθεί η πρακτική και οι μέθοδοι της ιατρικής στον φιλοσοφικό στοχασμό, υπογραμμίζει μια σχέση έντασης που διατηρεί τη διαφορά των δυο στοιχείων: της ιατρικής πρακτικής και της φιλοσοφίας. Αυτό σημαίνει ότι δεν πρόκειται να παράσχει στην ιατρική «μια μεταφυσική ούτε κάποια ψευδοφιλοσοφική φιλολογία», αφήνοντας στους ίδιους τους ιατρούς την ανανέωσή της «με τους κινδύνους και τις τιμές» που τους αναλογούν.

Σε ποιον ιατρό δεν θα ήταν απολύτως απαραίτητες οι σελίδες που αναλύουν την αρχή της ταυτότητας των παθολογικών και των αντίστοιχων φυσιολογικών φαινομένων σύμφωνα με τη θετική φιλοσοφία του Ογκιστ Κοντ, ή την ανάδειξη της Πειραματικής Παθολογίας από τον ιδρυτή της σύγχρονης θετικιστικής ιατρικής Κλοντ Μπερνάρ, ή επίσης την τελική διαμόρφωση μιας θεωρίας ταυτοχρόνως ιατρικής, επιστημονικής και φιλοσοφικής, η οποία επικυρώνει την πρόταση ότι «η ιατρική είναι απολύτως συνδεδεμένη με το σύνολο του πολιτισμού, καθώς κάθε μετασχηματισμός των ιατρικών αντιλήψεων διέπεται από μετασχηματισμούς στις ιδέες της εποχής» (ό.π.: 137). Φαίνεται ότι στη σημερινή συγκυρία μιας τριπλής υπέρβασης ορίων: της κρίσης και αποδυνάμωσης του κράτους, της κρίσης της θετικιστικής ιατρικής έτσι όπως συγκροτήθηκε στον 19ο αιώνα από τον Claude Bernard και, τέλος, της υπέρβασης των ορίων φυσικού/ τεχνητού που οδηγεί στα βιοηθικά διλήμματα, δεν μπορεί παρά να βρισκόμαστε ενώπιον ενός νέου μετασχηματισμού. Η κατεξοχήν επικαιρότητα του βιβλίου έγκειται στη βοήθεια που μπορεί να παράσχει στο να αναγνωρίσουμε τις αλλαγές στις ιδέες της εποχής μας, οι οποίες αποτυπώνονται ενδεικτικά στα τρέχοντα βιοηθικά ή βιοπολιτικά διλήμματα.

Στο σημερινό διάλογο έχει αναγνωριστεί ως επίδικο ζήτημα, που θα συνιστούσε τον πυρήνα μιας Πολιτικής Ηθικής των ιατρών, εκείνο των τρόπων διατήρησης και προστασίας των «μορφών ζωής». Την απαραίτητη βοήθεια σε αυτό παρέχει η θέση- πρόταση του Κανγκιλέμ η οποία «θεωρεί την ιατρική ως τέχνη της ζωής επειδή ο ζωντανός άνθρωπος προσδιορίζει ο ίδιος ως παθολογικές, και άρα προς αποφυγή ή προς διόρθωση, ορισμένες καταστάσεις [...] Το ανθρώπινο έμβιο ον προεκτείνει [...] μια αυθόρμητη προσπάθεια που προσιδιάζει στη ζωή, την προσπάθεια να αγωνιστεί εναντίον αυτού που αποτελεί εμπόδιο στη συντήρησή του ή στην ανάπτυξή του, οι οποίες τίθενται ως κανόνες» (162-3). Αυτή η σπινοζικής εμπνεύσεως (conatus) πεποίθηση εκφράζει «το θεμελιώδες γεγονός ότι η ζωή δεν είναι αδιάφορη απέναντι στις συνθήκες στις οποίες είναι δυνατή, ότι η ζωή είναι πολικότητα και ως εκ τούτου ασυνείδητη αξιθεσία, με δυο λόγια η ζωή είναι στην πραγματικότητα μια κανονιστική δραστηριότητα» (163).

Η «επιζήτηση της κανονικοποίησης» προκειμένου το έμβιο να διατηρηθεί στη ζωή ή επειδή δεν μπορεί να υποφέρει άλλο, αποτελεί, κατά παράδοξο τρόπο, μια εσωτερική κανονικοποίηση και θεωρείται ως το στοιχείο του βιταλισμού στον Κανγκιλέμ. Ωστόσο, αποτελεί ένα κύριο σημείο, μεταξύ άλλων, από το οποίο αντλείται η μεγάλη παραγωγικότητα του έργου του Κανγκιλέμ, καθόσον ο βιταλισμός του αντί να αποτελεί ένα εμπόδιο νοούμενο ως μεταφυσικό στοιχείο, αντίθετα αντιμετωπίζεται ως ένδειξη ή ως σύμπτωμα μιας άλλης ενδεχόμενης και δυνατής λύσης. Μιλώντας για τον υποδεικτικό ρόλο του βιταλισμού αναφερόμαστε, με άλλες διατυπώσεις, στο ίδιο «πρόβλημα προς επίλυση» ή το πρόβλημα της βιωσιμότητας (βλ. και Φουρτούνης: 389 και 402), στη resolution του Simondon (τον οποίο διαβάζει ο Κανγκιλέμ) και, τέλος, στο πρόβλημα στο οποίο αναφέρεται οιοει το φροϋδικό death drive. Η λύση-resolution αυτή έγκειται στη μετατροπή της επιζήτησης «εσωτερικής κανονιστικότητας» σε εμμενή κανονιστικότητα και στη σύλληψη του εμβίου ως πλατφόρμας για ζωή που οδηγεί στη σκέψη. Στην ουσία βρισκόμαστε ενώπιον ενός κλασικού παραδείγματος στην Ιστορία της Επιστήμης όπου ένα εμπόδιο μετατρέπεται σε *εσωτερικό όριο* δηλαδή σε αμφίσημο σύνορο-εμπόδιο και συγχρόνως σύνορο-διασχίσιμο. Ας υπογραμμίσουμε, λοιπόν, ότι η παραγωγικότητα του έργου του Κανγκιλέμ οφείλεται, μεταξύ άλλων, στη διάσχιση του «εσωτερικού ορίου του βιταλισμού» κατανοώντας ότι, κατά τη γνώμη μας, κάθε γνωσιακή παραγωγικότητα προϋποθέτει τη διάσχιση ενός εσωτερικού ορίου.

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιδής

Με αυτές τις θέσεις, που θα συνοψίζαμε με μια έκφραση του ίδιου «η άγρια ευρυθμία των κανόνων», ο Κανγκιλέμ σφράγισε τον προβληματισμό της γενιάς του και περνά μπροστά από τη φαινομενολογική αντίληψη, που με αφετηρία τον «βιόκοσμο» του Husserl έφτανε ως την εμπειρία ενός μοναδικού όντος (το *vecu*, το βιωμένο) του Merleau Ponty. Βεβαίως, μπορούμε να δούμε επίσης με ποιο τρόπο μέσα από τις επιδράσεις του στον Φουκώ φτάνει, με τη σειρά της, στις μέρες μας στην κριτική της κανονικοποίησης των ψυχικών επιστημών και τα DSM (Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders). Στο εννοιολογικό τρίγωνο: έμβιο (*vivant*)-άτομο-υποκείμενο, τον τόπο όπου συνωθείται σχεδόν το σύνολο της γαλλικής φιλοσοφίας του 20ού αιώνα, και που ο Badiou (2008) συνόψισε ως τη συναίρεση δυο επιμέρους γαλλικών παραδόσεων, εκείνης της ζωής και εκείνης της έννοιας, ο Κανγκιλέμ κατέχει μια σημαντική θέση. Προκρίνοντας την έννοια του ζώντος (*vivant*) ή τη «μορφή ζωής» ως το έμβιο ον που επιζεί (402), ή του βιώσιμου (*viable*) που αναδεικνύει τον δικό του ατομικό κανόνα (405), μας οδηγεί σε μια νέα αντίληψη του υποκειμένου, όπως μας υποδεικνύει ο Φουκώ.

4. Η παραβίαση έρχεται πρώτα

Στο δεύτερο Μέρος, πρόκειται για ένα κείμενο γραμμένο στα 1963-6 με τίτλο *Νέες σκέψεις σχετικά με το Κανονικό και το Παθολογικό*, αποτελεί μια ομολογημένη διόρθωση ή επανεξέταση του πρώτου, με την οποία ολοκληρώνεται η συνολική προβληματική περί κανονικού και κανονιστικότητας, μέσα από την αντιπαραβολή κοινωνικών και ζωτικών κανόνων με σκοπό τη διασάφηση της σημασίας των τελευταίων. Ο ίδιος θέτει τον στόχο του ως μια «προσπάθεια να εγκαθιδρύσω τη θεμελιώδη σημασία του κανονικού μέσω μιας φιλοσοφικής ανάλυσης της ζωής, θεωρημένης ως δραστηριότητας εναντίωσης στην αδράνεια και την αδιαφορία» (299). Το δοκίμιο υπό τον τίτλο «Από το κοινωνικό στο ζωτικό» είναι, ίσως, εκείνο που θα πρέπει κανείς να διαβάσει οπωσδήποτε καθόσον θα διαπιστώσει ότι, αφενός, πρόκειται για μια από τις μεγάλες στιγμές της γαλλικής φιλοσοφίας-επιστημολογίας και αφετέρου, διότι θα νιώσει τη βαθιά διανοητική ικανοποίηση που παρέχει η εμπνευσμένη άσκηση της φιλοσοφικής πρακτικής του Κανγκιλέμ, με το καθαρό, λιτό και, εξ αυτού του λόγου, σοφό ύφος της γραφής του.

Ποια είναι η βασική ιδέα και χρησιμότητα του κειμένου; Με τους ορισμούς του κανόνα ως εκείνου που ενοποιεί το πολύμορφο εξαλείφοντας τη διαφορά και του κανονικού ως εκείνου που, με τη σειρά του, πληθαίνει τον κανόνα, ο Κανγκιλέμ θέτει μια από τις πιο κρίσιμες ιδέες που διαπνέουν τη γαλλική επιστημολογία και φιλοσοφία της αλήθειας.

Ας μας επιτραπεί το εκτενές απόσπασμα:

«[...] ίδιον ενός αντικείμενου ή γεγονότος που χαρακτηρίζεται ως κανονικό δια της αναφοράς του σε έναν εξωτερικό ή εμμενή κανόνα είναι να μπορεί, με τη σειρά του, να αποτελέσει όρο αναφοράς για αντικείμενα ή γεγονότα που δεν είναι σε θέση να χαρακτηριστούν τέτοια. Το κανονικό είναι λοιπόν, ταυτόχρονα, η επέκταση και η έκφραση του κανόνα. Πληθαίνει τον ρυθμιστικό κανόνα [*regle*] την ίδια στιγμή που τον δεικνύει. Το κανονικό προϋποθέτει, λοιπόν, έξω από το ίδιο, δίπλα στο ίδιο και ενάντια στο ίδιο, όλα αυτά που ακόμα του διαφεύγουν. Ένας κανόνας αντλεί το νόημά του, τη λειτουργία του και την αξία του από το γεγονός της ύπαρξης, στο εξωτερικό του, αυτού που δεν ανταποκρίνεται στην αξίωση που ο ίδιος εξυπηρετεί» (303).

Διαβάζοντας τα δοκίμια του Κανγκιλέμ ανακαλύπτουμε «τις αναπάντεχες συνδέσεις και συσχετίσεις που αποκάλυπτε η λεπτολόγος, η με αυστηρότητα και ακρίβεια ενός ανατόμου πραγμάτευση των θεμάτων» (ΓΦ). Τέτοια θέματα αναλύονται διαδοχικά, όπως η εμπειρία της κανονικοποίησης ως ανθρωπολογική ή πολιτισμική αρχή, η γραμματική κανονικοποίηση (310-3), η τεχνική κανονικοποίηση (313-6), η νομική και τέλος η κοινωνιολογική, επίσης, με αφετηρία τη θεωρία του Comte περί του κοινωνικού όλου ως οργανισμού.

Κυρίως όμως διαφαίνεται η επιστημολογική κανονιστικότητα: η σχέση λογικής και ιστορίας που συνιστά τον

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιδής

αναστοχασμό της επιστημολογικής ρήξης, την «αναθεμελίωση της τομής» όπως θα λέγαμε αναφερόμενοι στη μετέπειτα επεξεργασία αυτής της ιδέας από τον Μπαλιμπάρ:

«Το μη κανονικό, ως τέτοιο, έπεται του ορισμού του κανονικού, είναι η λογική του άρνηση. Είναι ωστόσο η ιστορική προτεραιότητα του μελλοντικού μη κανονικού που παρακινεί μια κανονιστική πρόθεση. Το κανονικό είναι το αποτέλεσμα που επιτυγχάνεται από την επιτέλεση του κανονιστικού προτάγματος, είναι ο κανόνας όπως εμφανίζεται στο γεγονός. Υφίσταται λοιπόν, από την άποψη του γεγονότος, μια σχέση αποκλεισμού ανάμεσα στο κανονικό και το μη κανονικό. Αλλά αυτή η άρνηση είναι υποτελής στο εγχείρημα της άρνησης, στη διόρθωση την οποία εγκυβρίζει η μη κανονικότητα. Δεν υπάρχει λοιπόν κανένα παράδοξο στον ισχυρισμό ότι το μη κανονικό, λογικώς δεύτερο, είναι υπαρκτικώς πρώτο» (309).

Στο τρίτο και τελευταίο μέρος των *Νέων σκέψεων*... βρίσκουμε το δοκίμιο με τον τίτλο «Μια καινούρια έννοια στην Παθολογία: το Σφάλμα», όπου αναπτύσσεται για πρώτη φορά η ομώνυμη έννοια για την οποία κυρίως ενδιαφέρθηκε αργότερα ο Φουκώ (το ομώνυμο κείμενό του προτάσσεται στον τόμο που συζητούμε). Με αφετηρία την έννοια του εγγενούς κληρονομικού βιοχημικού σφάλματος, ο Κανγκιλέμ αναπτύσσει τον στοχασμό του γενικεύοντας τη χρήση της έννοιας του σφάλματος και αναδεικνύοντας την πολυσημία της σε σύγκριση με την έννοια της ασθένειας. Στη συνέχεια την εξετάζει σε σχέση με την έννοια της σκοπιμότητας δείχνοντας ότι αντί της οντολογικής, τέλειας ή ολοκληρωμένης σκοπιμότητας αναδύεται μια δυνητική, ενεργός σκοπιμότητα της οργάνωσης της ζωής. Η εισαγωγή της έννοιας του σφάλματος οδηγεί επίσης στην αναθεώρηση της σχέσης του παθολογικού και του κανονικού με την έννοια και το φαινόμενο της προσαρμογής του οργανισμού στο περιβάλλον. Καταλήγοντας σκιαγραφεί το παράδοξο μιας παθολογίας του κανονικού ανθρώπου, επιβεβαιώνοντας τη θέση του ότι η γνώση της ζωής όπως και της κοινωνίας προϋποθέτει την προτεραιότητα της παράβασης επί της κανονικότητας. Όπως έγραψε ο Φουκώ «αυτός ο ιστορικός των ορθολογικοτήτων είναι ένας φιλόσοφος του σφάλματος [...] (αφού με βάση την έννοιά του) αναδιατυπώνεται ολόκληρη η θεωρία του υποκειμένου από τη στιγμή που η γνώση αντί να ανοίγεται στην αλήθεια του κόσμου, βρίσκεται ριζωμένη στα “σφάλματα” της ζωής» (42). Ας σημειώσουμε εδώ ότι για τον θεωρητικό δεσμό των Κανγκιλέμ και Φουκώ μέσω μιας τέτοιας κοινής προβληματικής καθώς και για τις διαφορές τους μπορεί να ανατρέξει κανείς στο βιβλίο του Πιερ Μασερέ που προαναφέραμε (19-20). Επίσης, μπορούμε να συναντήσουμε την προβληματική «του σφάλματος» σε νεότερες επιστημολογικές επεξεργασίες, όπως στον Balibar, με ομολογημένες και καθαρές αναφορές στον Κανγκιλέμ. Με την ευκαιρία να σημειώσουμε ότι ο Balibar υποστήριξε τη Διατριβή του ενώπιον του Κανγκιλέμ και η κατεύθυνση του έργου του γύρω από μια νέα έννοια του αμφίσημου και σχεσιακού καθολικού ιδεώδους ανάγεται σαφώς στην παράδοση του Κανγκιλέμ (βλ. Μπαρτσιδής 2006 και Μπαλιμπάρ 2006).

5. Οι δευτερογενείς κανόνες

Προκειμένου να μην χαθεί ο αναγνώστης σε ένα τέτοιο διακεκομμένο χάος, η αναφορά στο οποίο είναι ωστόσο για να κατανοήσουμε πώς και με ποιους συνομιλεί το βιβλίο, θα ήταν καλό να εφαρμόσει μια παλιά καλή συμβουλή που λέει πρώτα να διαβάζουμε τα ίδια τα κείμενα και μετά τις εισαγωγές. Και πράγματι, ο πληθωρισμός εκδόσεων με τέτοιες εισαγωγές, εκτός από τη διανοητική μαλθακότητα που δυστυχώς κατά τεκμήριο τις χαρακτηρίζει, συνήθως αποθαρρύνει τελικώς τους αναγνώστες από το να προχωρήσουν στο ίδιο το κείμενο. Στον τόμο για τον οποίο μιλάμε υπάρχει ένα σημαντικό «Επίμετρο» του Γιώργου Φουρτούνη (ΓΦ) που συνιστά εξαίρεση στα ακαδημαϊκά-εκδοτικά ήθη. Υποτάσσεται και έπεται του πρωτοτύπου, όπως πρέπει να γίνεται, σχολιάζοντάς το με συμμετρική βαθύτητα και σχολαστικότητα, αντάξια ενός τέτοιου θεμελίου. Πρόκειται τόσο για μια διεθνώς πρωτότυπη συμβολή στην κατανόηση του έργου του Κανγκιλέμ όσο και για μια σημαντική προσφορά στο πρόβλημα της κανονιστικότητας. Βασίζομενος κυρίως στο εναρκτήριο κείμενο του *Δοκίμιου*, αντλεί όλες τις εσωτερικές σχέσεις και συνέπειες από τη συνάφεια της επιστημολογικής συμβολής του Κανγκιλέμ με τη συνεισφορά του στη φιλοσοφία του βιολογικού. Στην ουσία, πρόκειται για το πέρασμα από το

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιδής

βιολογικό κανονικό (κανονιστικότητα) προς το επιστημονικό κανονικό (κανονιστικότητα-ορθολογικότητα) και την άρθρωση των δυο σε μια ενιαία προοπτική.

Αφού προσδιορίσει αρχικά την αμφισημία του κανονικού που παραπέμπει αφενός στη φιλοσοφική σημασία του ιδεώδους προ-τύπου ή της τέλει μορφής με την οποία αξιολογούμε και κρίνουμε τα πράγματα και αφετέρου στην επιστημονική, περιγραφική και αξιολογικώς ουδέτερη σημασία που παραπέμπει σε αυτά που συμβαίνουν συνήθως και στο νόμο που τα διέπει, στη συνέχεια ο Φουρτούνης δείχνει ότι ο βιολογικός κανόνας παρουσιάζει μια περαιτέρω ιδιότυπη αμφιρρέπεια. Αποτελεί συγχρόνως κανόνα του είδους που διέπει όλα τα άτομα που υπάγονται σε αυτό, δηλαδή ένα υπερ-ατομικό κανονικό αλλά συγχρόνως και κανόνα του ατόμου (ατομικότητας ή συμβάντος) ως εμβίου, σε ό,τι δηλαδή το διακρίνει ή το κάνει να αποκλίνει από το γένος-είδος. Η πρώτη βασική συμβολή του ΓΦ έγκειται ακριβώς στη συσχέτιση του «υπερατομικού» ή ειδολογικού κανόνα της υπερβατικής ομοιογένειας και ομοιομορφίας του είδους έναντι του ατομικού εμμενούς κανόνα της αυτοαναφορικότητας και ομοιοστασίας του ζώντος. Το γεγονός ότι ο εμμενής ατομικός κανόνας δεν είναι ένας «εκ των προτέρων δεδομένος, ανεξάρτητος και αδιάφορος προς τις πολλαπλές εφαρμογές του έναντι των οποίων θα παρέμενε αλώβητος», σημαίνει ότι η κανονιστικότητα είναι πρότερη του ίδιου του κανόνα και η πράξη που τη θεσπίζει πρότερη από την ίδια την κανονιστικότητα (397). Εν ολίγοις, η παραβίαση («παθολογικό») έχει την προτεραιότητα έναντι του κανονικού το οποίο ορίζει και θεσπίζει, το μη κανονικό είναι το πρωταρχικό. Αναδεικνύεται εδώ μια «διαλεκτική» μεταξύ του εκάστοτε εγκαθιδρυμένου κανόνα, δηλαδή της κανονικότητας και εκείνου του «κανόνα εγκαθίδρυσης νέων κανόνων», δηλαδή της κανονιστικότητας. Αυτός ο «κανόνας του κανόνα» που εκφράζει τη δυνατότητα νέων κανόνων, ο κανόνας «δευτέρου βαθμού», δεν μπορεί παρά να μας πείθει ότι ο Φουρτούνης εφαρμόζει εδώ, πολύ δημιουργικά, την ουσία της «στρουκτουραλιστικής» παράδοσης, με την άρθρωση δομής και εμμένειας, αναγκαιότητας και ενδεχομενικότητας. Σε διπλή οριοθέτηση τόσο με την «ιδεαλιστική αντίληψη που υπάγει την κανονιστικότητα στον υπερβατικό και ανιστορικό κανόνα και την αναγωγιστική αντίληψη που εξαλείφει την κανονιστικότητα ανάγοντας τον κανόνα σε γεγονός ενός αιτιοκρατικού σύμπαντος, ο Κανγκιλέμ αντιπαραθέτει την υλιστική αντίληψη της κανονιστικότητας» (413).

Κατ' ανάλογο τρόπο, στον δεύτερο άξονα, τον επιστημολογικό και σε διπλή οριοθέτηση τόσο με την παραδοσιακή, ορθολογιστική «κανονική επιστήμη στον ενικό» όσο και με τις μετα-κουνιανές «κανονικές επιστήμες στον πληθυντικό», ο Φουρτούνης δείχνει ότι το έργο του Κανγκιλέμ αποτελεί μια «ιστορική επιστημολογία» από την οποία συνάγεται μια δευτεροβάθμια επιστημονική κανονικότητα. «Η ορθολογικότητα και η αντικειμενικότητα της εκάστοτε διακριτής επιστήμης [...] έγκειται σε αυτή τη δευτεροβάθμια ορθολογικότητα, δηλαδή στην ικανότητα εγκαθίδρυσης ασύμμετρων κανόνων ορθολογικότητας» (428). Με άλλα λόγια, αναγνωρίζουμε εδώ εκ νέου μια «διαλεκτική» της επαφής μεταξύ των ετερογενών λογικών των διακριτών επιστημών, των ετερογενών πεδίων μιας διαφοράς, την επαφή μέσω μιας «δευτερογενούς ορθο-λογικής», μιας λογικής του τρόπου, μιας δομικής λογικής. Η «διαλεκτική» αυτή θα λέγαμε ότι εντοπίζει μια «μεσολάβηση» όχι μιας υπερβατικής ουσίας που εκφράζει το πολλαπλό υποκαθιστώντας το, αλλά μια μεσολάβηση ενός τρόπου, μια «μεσολάβηση εξαφανιζόμενη» που καθιστά ορατό το πολλαπλό, θεσπίζει τον νέο κανόνα και εξαφανίζεται χωρίς να παγώνει τις μορφές και τις σημασίες σε αμετάβλητους πλέον κανόνες. Η δευτεροβάθμια ορθολογικότητα ως κανονιστικότητα κατά Φουρτούνη, για μας αποτελεί μια «ενότητα διαφοράς», ένα νέο μοντέλο ιδεώδους που θα αποκαλούσαμε «σχεσιακό ιδεώδες» ή αμφίσημο καθολικό κατά Μπαλμπάρ.

Τέλος, η μετάφραση ενσωματώνει μια σύγχρονη ορολογία, έτσι όπως εμπλουτίστηκε από τα σχετικά πρόσφατα φιλοσοφικά ρεύματα (επιτελεστική θεωρία, queer υποκειμένα, διατομικές προσεγγίσεις κ.ά.), κληρονόμους της γαλλικής παράδοσης και του ίδιου του Κανγκιλέμ μέσω Φουκώ.

Συμπερασματικά, είναι εύκολα αντιληπτό σε τι μπορεί να χρησιμεύσει αυτή η αλτερνατίβα. Στη θετική και παραγωγική υπέρβαση της γνωστής, σε γενικές γραμμές, φιλοσοφικής διαμάχης κατά την τελευταία εικοσαετία ανάμεσα σε μια νεοκαντιανή έννοια της καθολικότητας και των αξιών του Habermas και στην άρνηση των καθολικών ιδεωδών που αποδίδεται στη γαλλική στρουκτουραλιστική ή μεταστρουκτουραλιστική παράδοση. Αντίθετα από τα θρυλούμενα, εκεί στη δεύτερη βρίσκεται μια φιλοσοφία ανασύστασης του υποκειμένου καθώς και μια προβληματική διατήρησης της σύνθεσης της ατομικότητας. Οι υπόγειες γραμμές επικοινωνίας πάνω σε

Θέσεις - τριμηνιαία επιθεώρηση

Η άγρια ευρυθμία των κανόνων

Μιχάλης Μπαρτσιδής

κοινά φιλοσοφικά προβλήματα αποκαθιστούν μια εικόνα σύνθετης πολλαπλότητας, σε αντίθεση με εκείνη μιας διχοτομικής ετερογένειας, στη Σύγχρονη Ευρωπαϊκή Φιλοσοφία. Συνεπώς, η ανάδειξη και η μελέτη τέτοιων θεμελιακών κειμένων είναι πολλαπλώς χρήσιμη, ο δε χρόνος που αφιερώνουμε σε αυτά είναι πολλαπλώς κερδισμένος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Badiou, Alain (2008). "Panorama de la philosophie française contemporaine", Conférence de Thessalonique.

Balibar, Etienne (2004). *Lieux et noms de la vérité*, Paris: Editions de l' Aube.

Jauss, Hans Robert (1982). *Toward an Aesthetic of Reception*, Trans. Timothy Bahti. Minneapolis: U. of Minnesota Press.

Μπαλιμπάρ Ετιέν (2005). *Πολιτική και αλήθεια*, μτφρ. Μιχάλης Μπαρτσιδής & Τάσος Μπέτζελος. Αθήνα: Νήσος.

Μπαρτσιδής, Μιχάλης (2006). *Φιλοσοφία και Πολιτική στο έργο του Etienne Balibar*, Διδακτορική Διατριβή, Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Μασερέ, Πιερ (2010). *Από τον Κανγκιλέμ στον Φουκώ, η δύναμη των κανόνων*, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος. Αθήνα: Πλέθρον.

Φουκώ, Μισέλ (2010 [1999]). *Οι μη κανονικοί*, μτφρ. Σωτήρης Σιαμανδούρας. Αθήνα: Εστία.

Simondon, Gilbert (1989[1955]). *L'individuation psychique et collective a la lumière des notions de Forme, Information, Potentiel et Métastabilité*. Paris: Editions Aubier.